

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Дмитро Анатолійович СТОРОЖУК,

аспірант Хмельницького університету управління та права,
storozuk.d@ukr.net

УДК 340.122

ОНТОЛОГІЯ ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТИПОЛОГІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Досліджується філософсько-правове розуміння права та встановлюється плюралістичний характер його тлумачень. З'ясовується вплив типології праворозуміння на сприйняття права. Значення типології праворозуміння обумовлено тим, що певний тип визначає парадигму, принципи та підґрунтя відповідного філософського пізнання права, а відтак — пов'язане із ним філософсько-правове розуміння правового прогресу. Отже, розглядається зв'язок типології праворозуміння із правовим прогресом. Проаналізовано основні типи праворозуміння. Встановлено, які зміни в кожному з них є прогресивними, які прогресивні ідеї зумовили зміну парадигми праворозуміння, а також актуальність цих змін на певному історичному етапі розвитку суспільства.

У рамках класичного підходу розглянуто природно-правовий, позитивістський та соціологічний типи праворозуміння. Згідно з природно-правовим підходом право пронизано ідеями добра, правди і справедливості. Природне право як явище ідеальне, правильне за своїм змістом протиставляється недосконалому, змінному позитивному праву. Прогресивним у праві згідно з цим типом праворозуміння є надання законодавцем належної правової оцінки нормам та вимогам природного права, їх закріплення у юридичних нормах. В основі концепції позитивізму лежить тлумачення права як нормативного регулятора, створеного державою, тобто закону. Прогресивним для позитивістського типу праворозуміння є усунення недоліків позитивного пра-

ва шляхом його поєднання з правом природним. Соціологічне праворозуміння змінило погляд на право з нормативної, формально визначеної системи, що походить від держави, на право, що діє в реальному житті, насамперед, у правовідносинах. Таким чином, прогресивність соціологічного типу праворозуміння порівняно з іншими підходами полягає в пізнанні права в його динаміці, обумовлене потребами та інтересами людей. Встановлено наявність взаємних заперечень та протиставлень між прихильниками різних концепцій класичного підходу. Їх суперечність і плюралістичність у тлумаченні права призвели до визнання їх невідповідності сучасним суспільним та правовим змінам, а тому виникли підстави для появи нових типів праворозуміння. У рамках посткласичного (некласичного) підходу виділено інтегративне та постмодерністське праворозуміння. Інтегративне праворозуміння прагне об'єднати в рамках одного підходу розроблені в класичних типах праворозуміння найкращі засади буття права для вивчення феномена права в усій його багатогранності. Одним з найпрогресивніших підходів до права згідно з інтегративним типом є комунікативний. Він передбачає усвідомлення права людиною відповідно до свого рівня правосвідомості та його відтворення у власних діях, тобто право соціально інтегрується завдяки комунікації людей. Право згідно з цим підходом є суспільним феноменом, який не існує поза соціальним суб'єктом та соціальною взаємодією людей, і в цьому полягає його прогресивний характер.

Ключові слова: право, правовий прогрес, типологія праворозуміння, позитивне право, природне право, інтегративне праворозуміння.

Для філософсько-правового розуміння правового прогресу, визначення його онтологічних (буттєвих) і гносеологічних (пізнавальних) засад, місця і ролі в регулюванні суспільних відносин, подальшого руху в напрямі досягнення правового ідеалу, безумовно, вихідне та основоположне значення має філософський підхід до розуміння права. Різноманітність підходів до права, позначення ним певного явища соціального буття зумовлює напрям руху, парадигми, способи реалізації, можливість об'єктивації, ступінь динамічності, здатність швидко адаптуватися до суспільних відносин, що стрімко розвиваються тощо. Отже, для визначення закономірностей та шляхів правового прогресу вагомим значення набуває типологія праворозуміння.

Окремим аспектам правового прогресу в різних типах праворозуміння приділено увагу у працях С. Алексєєва, М. Байтіна, Г. Бернацького, М. Козюбри, О. Костенко, М. Костицького, А. Кузьміна, В. Лапасвої, Н. Мозоль, Р. Палехи, А. Полякова, А. Скоробагатова, І. Честнова, В. Четвертіна та інших. Проте комплексний аналіз онтології правового прогресу через призму типології праворозуміння проведений не був.

Метою статті є дослідження онтології правового прогресу через призму типології праворозуміння.

На сьогодні єдиний підхід до розуміння права остаточно так і не сформований, зважаючи на невпинний суспільний розвиток, а відтак і розвиток права, яке повинно регулювати постійно змінювані суспільні відносини. Нині неможливо дослідити та проаналізувати висхідний рух (прогрес) права, не з'ясувавши його поняття, походження, внутрішній зміст та наповнення, призначення, складові елементи тощо. Категорія права відзначається плюралістичністю тлумачень, а тому висхідний рух може відбуватися щодо різних явищ, положень, ідей, норм та принципів, які формують зміст права залежно від вибраної концепції праворозуміння. Значення типології обумовлено тим, що певний тип праворозуміння визначає парадигму, принцип і зразок (смыслову модель) відповідного філософського пізнання права, а відтак — пов'язане із ним філософсько-правове розуміння правового прогресу.

Право — це явище, яке нерозривно пов'язане з людським буттям. Воно функціонує в глибинах життя, рухається у часі й змінюється разом з ним. І хоч у праві знаходять своє втілення «вічні» цінності — ідеали справедливості, свободи, рівності, їх зміст з плином часу також зазнає змін: з'являються нові грані, зв'язки, вияви, виміри, які потребують глибокого осмислення. Розвивається, змінюючись, також низка чинників, які впливають на праворозуміння — цивілізаційних, релігійних, моральних, національних, міжнародних, культурологічних тощо [1, с. 11].

Отже, пізнання права нерозривно пов'язане з тлумаченням похідних від нього явищ, категорій і понять, у тому числі розумінням правового прогресу. Відсутність єдиного визначення права, його багатоманітність та багатоаспектність зумовлюють розмаїття напрямів, шляхів його висхідного розвитку. Саме типологія праворозуміння впливає на сприйняття права, визначення об'єкта праворозуміння, а відтак — і правового прогресу. Плюралізм праворозуміння, різноманітність напрямів висхідного розвитку права цілком відповідають сучасному стану розвитку суспільства.

Вітчизняні вчені відзначають, що праворозуміння — це «усвідомлення правової дійсності через призму правових теорій, доктрин, концепцій. Є формою пізнання сутності та ролі права у регулюванні суспільних відносин. Формуванню праворозуміння сприяють також різні види тлумачення права. Провідне місце серед них займає гуманістичне розуміння права як соціальної цінності й одного з найважливіших надбань цивілізації. Праворозуміння передбачає усвідомлення не тільки фактичної правової дійсності, а й правових моделей майбутнього» [2, с. 48–49]. Таким чином, треба проаналізувати основні типи праворозуміння та визначити, яке місце займають ідеї правового прогресу в кожному з них.

А. Скоробогатов використовує комплексний підхід до типології праворозуміння. Він виділяє такі критерії: «панівна картина сві-

ту і загальнонаукова парадигма епохи»; «філософська доктрина і юридичний світогляд суб'єкта праворозуміння»; методи аналізу феномена права. На підставі цих критеріїв вчений виділяє два основні підходи до праворозуміння: класичне праворозуміння (право можна пізнати й пояснити за допомогою однієї «правильної» теорії, яку тільки необхідно знайти) і посткласичне праворозуміння (право як багатомірне явище, яке за допомогою тільки однієї теорії права пізнати неможливо. Для цього необхідним є синтез методологій кількох класичних теорій права [3, с. 21]).

Згідно з типологізацією, запропонованою А. Поляковим та О. Тимошиною, розмежовують історичні та сучасні типи праворозуміння [4, с. 38–55]. Вчені пов'язують формування праворозуміння з класичним типом наукової раціональності у трьох його основних виявах — природно-правовому, етатистському та соціологічному. Класичні типи праворозуміння готують ґрунт для некласичних типів, де долається протиставлення об'єкта та суб'єкта пізнання. Яскравим прикладом не-класичного типу праворозуміння є інтегративна юриспруденція, що поєднує в собі уявлення про право як соціальний феномен і процес, у якому поєднані норми, цінності та факти. Науковці вказують на існування інтегративного праворозуміння, що не просто інтегрує окремі аспекти буття права, а ґрунтується на інтерпретації права як багатогранної структури, що забезпечує синтез різних складових права. Вчені прагнуть не тільки дати широке визначення права, а й відшукати головний принцип, «що дозволить з хаосу розрізнених фрагментів правової реальності створити «космос» права» [4, с. 56]. При цьому як варіант інтегративного праворозуміння авторами запропонована комунікативна концепція права.

Отже, в рамках класичного підходу виділяють три основні типи праворозуміння — природно-правовий, позитивістський та соціологічний. Розглянемо, які зміни в кожному з них можна назвати прогресивними, які прогресивні ідеї зумовили зміну парадигми праворозуміння, а також актуальність цих змін на певному історичному етапі розвитку суспільства.

Основи концепції природного права були закладені ще античними філософами Платоном та Аристотелем. Джерелом права вони вважали природні, надані богами права на честь, гідність, власність, рівність тощо. Платон і Аристотель не вирізняли права людини від норм моралі, а відтак вони розуміли право як «правду» — своєрідну моральну істину [5, с. 10]. Природно-правовий тип праворозуміння пройшов тривалий шлях формування та був представлений світським (античне ототожнення природного права із законами природи, яким підкоряється все живе; індивідуалістична інтерпретація природного права, ототожнення природного права з правами і свободами людини, які безпосередньо випливають із його природи, характерна для Нового часу; сприйняття природного права в ХХ ст. як правового ідеалу, на який необхідно рівнятися позитивному, встановленому волею держави праву) і релігійним праворозуміння, характерним, перш за все,

для періоду Середньовіччя, але визнаним також окремими мислителями Нового і Новітнього часу [3, с. 21–22].

Природно-правовий тип праворозуміння протягом історичного розвитку та розвитку суспільних відносин зосереджувався на праві як духовному феномені, ідеалах справедливості, індивідуальної свободи, рівності, гуманізму, суспільної злагоди та інших цінностях, без яких право неможливе [6, с. 40]. З наведених тверджень відслідковується, що природно-правові погляди наскрізь пронизані моральними початками розуміння всієї світобудови, в тому числі й права. Для цього типу праворозуміння ідеї добра, правди і справедливості є незаперечною істиною і єдиним мірилом самого права [7, с. 127]. При цьому природне право як безумовна цінність, як явище ідеальне, правильне, абсолютне за своїм змістом протиставляється недосконалому, змінному позитивному праву (закону).

Стан сучасної інтерпретації природного права, на думку Г. Мальцева, відображають «християнське раціональне природне право, деонтологічна та онтологічна моделі природного права, при цьому остання поділяється на три напрямки: представники першого виводять природний закон з Космосу, другого — за основу природного права беруть природу як порядок речей, в третьому напрямі природне право формується виходячи з природи людини» [8, с. 76]. Ще одним підходом до праворозуміння, який істотно змінив сучасне тлумачення природного права, стало визнання його джерелом не природи людини, як це було раніше, а самого суспільства, яке перебуває на певному етапі історичного розвитку [9, с. 74]. Таким чином, на переконання деяких науковців, прогресивною зміною у природно-правовій концепції праворозуміння, продиктованою сучасними реаліями суспільного життя, стало усвідомлення права не як похідного від природи людини, а як продукту діяльності суспільства, взаємодії та взаємозв'язку людей між собою. Головною особливістю змісту природного права стала його постійна зміна відповідно до трансформації соціальної, політичної та економічної ситуації.

Інший підхід до формування напрямів природного типу праворозуміння застосував Г. Бернацький, який виділив такі його різновиди: теологічний, натуралістичний, об'єктивно-ідеалістичний, суб'єктивно-ідеалістичний, містичний. Особливої уваги заслуговує виокремлення натуралістичної концепції, яка, на думку вченого, підтверджує визнання емпірично-орієнтованих варіантів юснатуралізму [10, с. 21].

Так, О. Костенко розглядає поняття природного права за допомогою концепції соціального натуралізму та визначає його як «надлюдське право», надане людині природою, якому люди повинні підкорятися у своєму житті та під час ухвалення законів держави. Природне право — це закони соціальної природи, які люди повинні закріплювати у законодавстві, тобто позитивному праві, а позитивне право — це законодавча форма, яку люди повинні надавати природному праву, тобто законам соціальної природи. Відбувається проникнення норм природного права в чинне законодавство. Критерій розвине-

ності права є таким: чим краще закони соціальної природи закріплюються у законодавстві певного суспільства, тим більш розвинутим є право в такому суспільстві [11, с. 86–88]. Тобто право стає прогресивнішим тоді, коли норми природного права більшою мірою знаходять своє закріплення та відображення в законодавстві. Природне право розглядають як права та обов'язки людини, які, незважаючи на власну «природність», з метою реалізації у суспільстві, потребують свого закріплення в нормах позитивного права.

Природне право є ідеальним правом, до якого прагне законодавець, приймаючи юридичні норми. Норми природного права втілюють у позитивному праві, внаслідок чого відбувається їх закріплення та санкціонування. Природне право є певним обмеженням законодавця та юридичною гарантією захисту від його свавілля [12, с. 93]. Відтак прогресивним у праві згідно з природно-правовим типом праворозуміння є надання законодавцем належної оцінки нормам та вимогам природного права, визнання їх ідеальності та природності, утвердження невід'ємних прав і свобод людини, внаслідок чого відбувається їх закріплення у юридичних нормах.

Різноманітні природно-правові концепції наголошують на необхідності закріплення природного права в позитивних нормах. Однак зауважимо, що таке закріплення не применшує ролі природного права в соціальному регулюванні суспільних відносин, адже саме у природному праві формуються вимоги життя, які проходять через так званий «фільтр», де набувають особливого природно-правового статусу, якостей першопочатковості та категоричності для того, щоб вже у державно-правовому житті набути категорично імперативного характеру і втілитись як основоположні засади в систему позитивного права [13, с. 420–421]. Звідси під категорією природного права розуміють правила належної поведінки (норми, заходи), що випливають з природи людини (діяльності суспільства, суспільних відносин) і повинні стати мірилом і методологічною базою для законодавства [14, с. 24–46]. Прогресивним для природно-правового типу праворозуміння є встановлення нормативного характеру природного права поряд з позитивним правом, тобто не тільки декларування його ціннісних ідей першопочатковості, природності, належності, досконалості, моральності, гуманізму, а й безпосередній регулятивний характер на рівні із правом позитивним.

Стосовно цього А. Кузьмін прийшов до обґрунтованого висновку, «що цінності природного права не зникають, навіть будучи охоплені позитивним правом. Вони переходять у категорію законних, тільки частково залишаючись у сфері моральних цінностей. Очевидно також і те, що природне право, навіть не будучи офіційним регулятором суспільних відносин, здійснює вагомий вплив на всі форми юридичної діяльності» [15, с. 10–11].

Позитивістський тип праворозуміння зосереджує свою увагу на нормативно-інституційних аспектах права, без яких такі його вимоги, як визначеність, передбачуваність, упорядкованість, стабільність,

є недосяжними [6, с. 40]. Він заснований на уявленні, що право — це норми, викладені в законах та інших нормативних актах. Через загальні, абстрактні, а тому рівні для всіх суб'єктів права, визначення і поняття застосовується рівний підхід до нерівних людей, що становить основну сутність права [16, с. 3].

Зміст сучасного позитивізму можна визначити за допомогою слів М. Байтіна, який розглядає під правом «систему загальнообов'язкових, формально-визначених норм, які виражають державну волю суспільства, її загальнолюдський і класовий характер; видаються або санкціонуються державою і охороняються від порушень можливістю державного примусу; є владно-офіційним регулятором суспільних відносин» [17, с. 107]. На думку Ю. Крисяка, головною перевагою позитивістського типу праворозуміння є те, що він у порівнянні з природно-правовою концепцією права віддає перевагу саме нормам, а не розчиняє їх у неюридичних явищах [18, с. 203]. Позитивізм відносить поняття права до сфери належного, а не сущого, обмежуючись вивченням виключно формальної сторони права.

Р. Палеха, в свою чергу, прийшов до висновку, що позитивне розуміння права здатне слугувати суспільству, захищати особистість, що є, безперечно, його сильною стороною. Проте, не маючи достатньо чітких внутрішніх обмежень від свавілля держави, таке право не створює довгострокової безпечної правової системи. Вразливим місцем позитивізму є те, що такий тип праворозуміння характеризується нейтральним змістом, допускає можливість бути і знаряддям політичної розправи, і дієвою системою захисту прав і свобод людини і громадянина тощо. У такому широкому діапазоні існує загроза стабільності суспільного розвитку, безпеки людини, майбутніх соціальних змін [7, с. 128].

В основі концепції позитивізму лежить тлумачення права як нормативного регулятора, створеного державою, тобто право асоціюється із законом. Згідно з природно-правовим підходом право правильне за змістом, а не за юридичною формою, а тому не всякий закон, будучи формально визначеним, містить у собі право. Закон вважають політичним явищем, тобто допускають свавілля під час його встановлення, право ж — силою, що протистоїть свавіллю, явищем, що виникає природно поряд з іншими сферами соціального буття. Відтак зміст закону, який стосується життєво важливих аспектів існування людини в сучасному суспільстві, треба критично оцінювати з позицій знання про належне право, яким є природне право [19, с. 7].

Таким чином, прогресивним для позитивістської концепції є усунення недоліків позитивного права шляхом поєднання його з природним правом, а позитивна форма і природно-правовий зміст повинні доповнювати одне одного. Позитивне право треба синхронізувати з природним правом, у формуванні першого потрібно використовувати норми другого, в іншому випадку (якщо позитивне право буде суперечити природному праву) воно буде недовговічне [20, с. 173]. Тому прогресивною для позитивного права є реалізація загальних раціональ-

них правових принципів, як-от: свободи та прав людини, які складають зміст природного права. Позитивне право повинно бути не чим іншим, як «писаним розумом» — «*ratio scripta*». Особливо це стосується норм публічного права, яке повинно бути виразником природних прав і гарантувати гідність людини [21, с. 23].

Розвиток соціологічного праворозуміння, прихильники якого завжди виступали з різкою критикою позитивізму, значною мірою стали реакцією на посилення позицій цього підходу до права в юридичній теорії і практиці. І хоча соціологічне праворозуміння залишилося в рамках позитивістського підходу, обмежуючи сферу свого наукового інтересу лише рівнем емпіричного аналізу, право тлумачилося ними вже не як система нормативних приписів державної влади, а як факт соціального життя [22, с. 5–15].

Соціологічний тип праворозуміння зосередив увагу на вивченні «живого права», тобто системи правовідносин. Для нього право є не просто нормативне встановлення, наказ, воля суверена тощо, а те, що реально визначає поведінку суб'єктів [23, с. 32–33]. Таким чином, соціологічне праворозуміння кардинально змінило погляд на право і змістило акцент з розуміння права як нормативної формально визначеної системи, що походить від держави, на право як сферу правових відносин, які обумовлюються потребами й інтересами конкретних людей [7, с. 129]. Це, безумовно, стало прогресивним підходом до розуміння та розвитку самого права.

Як зазначає Н. Мозоль, соціологічний тип праворозуміння переміщує акцент з абстрактних ідеалів і нормативних текстів у площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті, насамперед, у правовідносинах та юридичних рішеннях, без яких ідеали та юридичні тексти перетворюються на декларації та перестають бути правом [6, с. 40]. Саме до суспільних відносин звернені норми права. Якщо норми залишаються на папері, не реалізуються в суспільних відносинах, вони не виконують функції права як соціального регулятора.

Таким чином, звертаючись до соціологічного типу праворозуміння, приходимо до висновку, що такий підхід максимально наближає право і його розуміння до прогресивних змін у суспільних відносинах. Тут спостерігається очевидна раціональність, оскільки помилковим було б вважати, що, здійснюючи законотворчість, держава передбачає все те різноманіття розвитку права, яке йому слід пройти. Прогресивність соціологічного типу праворозуміння порівняно з іншими підходами полягає в пізнанні права в його динаміці. Проте він має й певні недоліки, а саме необґрунтоване перебільшення ролі правозасосовної практики в правовій дійсності, — щоб застосувати конкретну норму, а в подальшому взяти її за основу для вирішення аналогічних справ, така правова норма спочатку повинна бути встановленою і зберігати свою юридичну силу [7, с. 129].

Не заперечуючи, загалом, важливість кожного з класичних типів праворозуміння та необхідність їх дослідження, варто зазначити,

що пошуки єдиного, абсолютного визначення права, яке б врівноважило всі суперечки між прихильниками природно-правового, позитивістського та соціологічного підходів, не досягли своєї мети. Звідси не припиняються пошуки неklasичних підходів до розуміння права, які б могли об'єднати науково-практичні потенціали різних типів праворозуміння.

Погоджуємося з А. Поляковим у тому, що жодна з класичних концепцій праворозуміння не є самодостатньою, тобто здатною, виходячи з власного філософського потенціалу, відповісти на всі питання суспільства, що стрімко розвивається. Класичні типи праворозуміння будувалися на протиставленні та взаємному запереченні. Одночасно вони є взаємонеобхідними та пов'язаними, оскільки кожна з них «діє» у своїй власно окресленій сфері та вирішує обмежені правові завдання. Розвиток класичних типів праворозуміння підготував ґрунт для їх синтезу в рамках нових, неklasичних підходів до розуміння права [4, с. 49]. Класичні типи праворозуміння не змогли самостійно охопити всю багатоманітність суспільних відносин. Їх суперечність і плюралістичність у тлумаченні права, невизначеність та неповнота розуміння правової дійсності призвели до визнання їх невідповідності сучасним суспільним та правовим змінам, а тому виникли підстави для появи нових типів праворозуміння.

Відтак відсутність однієї завершеної концепції розуміння права зумовила прогрес у праворозумінні. З огляду на необхідність швидкого регулювання суспільних відносин, наявність нових поглядів та ідей щодо права, включення їх у попередні концепції, їх збагачення та перетворення сприяли появі неklasичного праворозуміння. У праві постійно відкриваються нові аспекти його зіставлення з іншими явищами і сферами життєдіяльності соціуму, що й обумовлює виникнення нових, прогресивних тлумачень права та пов'язаних із ним явищ соціального буття.

Неklasичне, або як його ще називають постklasичне, праворозуміння представлено двома типами: інтегративним і постмодерністським. До інтегративного праворозуміння відносять концепції, які прагнуть об'єднати (інтегрувати) в рамках одного підходу розроблені в класичних типах праворозуміння найкращі аспекти буття права або об'єднати методологію кількох класичних концепцій для вивчення феномена права у всій його багатогранності.

До інтегративного типу праворозуміння відносять інтегративну юриспруденцію (Дж. Холл, Г. Дж. Берман), реалістичні теорії права (К. Ллевеллін, Дж. Френк, К. Олівекроном), школу критичних правових досліджень (Р. Ангер, М. Келман), економічну теорію права Р. Познера [3, с. 22–23]. Серед сучасних правових концепцій до неї відносять лібертарну концепцію права В. Нерсесянца, діалогічну концепцію І. Честнова, комунікативну концепцію права А. Полякова, реалістичний позитивізм Р. Ромашова тощо.

Інтегративний підхід розглядає важливі для прихильників позитивізму і природного права питання природи, джерел права та його зі-

ставлення з мораллю, традиціями, глобальні суспільні питання, шляхи регулювання суспільних відносин тощо. Як правильно вказує, Г. Берман, класичним концепціям праворозуміння для їх інтеграції треба відмовитися від «ствердження власної переваги», оскільки єдине, чого їм не вистачає, — це «визнання їх взаємозалежності» [24, с. 363]. Саме тому виникає необхідність у створенні універсального типу праворозуміння, який би зміг об'єднати різноманітні уявлення про право, що виражені у традиційних підходах позитивізму, соціологізму, природного права. При цьому інтегративний підхід розглядають як один із засобів подолання кризи в сучасному праворозумінні [25, с. 235]. Він враховує і поєднує все цінне в класичних концепціях, прагне створити єдине універсальне уявлення про право шляхом синтезу правових норм, правових процесів і моральних цінностей.

На переконання низки науковців, інтегративне праворозуміння є найбільш дієвим та необхідним, оскільки воно формує цілісну картину права, яка визначає правові реалії сьогодення. Відповідно до інтегративного праворозуміння під правом визначають систему загальнообов'язкових нормативно-правових приписів, забезпечених заходами державного та іншого впливу, виражених у нормативно-правових актах, договорах та інших формальних юридичних джерелах, що закріплюють ідею і стан свободи, відповідальність, справедливість, рівність і гуманізм, громадський порядок, та є особливим регулятором поведінки людей [26, с. 101].

Одним з найпрогресивніших підходів до права згідно з інтегративним типом праворозуміння є комунікативний. Автором комунікативної концепції права А. Поляковим обґрунтовуються ідеї, що право як суспільний феномен не існує поза соціальним суб'єктом та соціальною взаємодією; суб'єктивне розуміння, опосередковане легітимними правовими текстами, завжди є специфічною комунікативною поведінкою, суб'єкти якої володіють взаємообумовленими правами та обов'язками; а право є синергійною комунікативною системою [27, с. 62].

Як зазначає О. Кабанець, змістом комунікації є дії щодо підготовки текстів, їх поширення та інтерпретація, а також пов'язані з цим розуміння та взаємодія. Це означає, що норма права, яка має певне текстуальне відображення (текст є результатом діяльності законодавця, іншого правотворчого органу), адресується конкретним учасникам правовідносин, які, певним чином інтерпретуючи значення тексту (усвідомлюючи зміст цієї норми права відповідно до свого рівня правосвідомості), втілюють його положення у власні дії. Відповідно право є умовою соціальної інтеграції, що відбувається на основі комунікативного впливу. Щодо комунікації право є опосередкованою структурою. Право сьогодні (в комунікативному розумінні) — це механізм, який впливає на комунікативну діяльність членів суспільства, оскільки саме остання зумовлює появу норм права і надає їм легітимності. На думку науковця, норми права є легітимними тільки тоді, коли вони відповідають критеріям комунікативної раціональності [28, с. 186–187].

Отже, варто зазначити, що класичні типи праворозуміння, з урахуванням певних їх плюсів все ж таки є однобічними та обмеженими певними рамками ідейності (власних концептуальних ідей). Звернення ж до інтегративного розуміння права надає праву особливої якості, цінності, переваги, яка може утворитися тільки при поєднанні формальності позитивізму, гуманізму природно-правової концепції права, врахування конкретних суспільних вимог згідно з соціологічним підходом, що дозволяє сприймати право як явище соціальної реальності. Інтегративний тип праворозуміння є значно прогресивнішим за класичні підходи, які існують окремо та розділені ідейними протиріччями. Він відповідає сучасним тенденціям суспільних змін, долає суперечності, піддаштовується під конкретну сферу регулювання суспільних відносин (соціальну реальність) завдяки своїй плюралістичності.

Проте, на нашу думку, не можна однозначно стверджувати, що цей підхід є способом вирішення всіх проблем розуміння права та його висхідного розвитку, є абсолютно бездоганим, єдино необхідним та завершальним. Сьогодні існує безліч концепцій права, які прагнуть вивчити цей феномен за допомогою досягнень сучасних гуманітарних наук, опираючись на методологію філософії постмодернізму. Звернення до її досягнень допомагає зрозуміти не тільки буттєву (онтологічну) сутність права, але й його аксіологічне (ціннісне), гносеологічне (пізнавальне) і деонтологічне (моральне) значення. У найзагальнішому вигляді постмодерністське праворозуміння відображено в таких концепціях: феноменологія права, герменевтика права, екзистенціалізм права, антропологія права, синергетика права.

Сучасна філософія права характеризується потужними методологічними перетвореннями, які пов'язані із зміною соціальної парадигми. Це призвело до необхідності пошуку нових підходів до права. У зв'язку з цим, актуальним є звернення до нових типів праворозуміння з метою виявлення їх потенційних евристичних перетворювальних можливостей і оцінки перспектив подальшого розвитку в пізнанні права. Те, що пропонували різні типи праворозуміння вчора, можуть не відповідати уявленням про право вже сьогодні. Це зумовлено їх недосконалістю, заангажованістю в певному напрямі, який не дозволяє відійти від чітких ідеологічних принципів та пояснень правової реальності. Це зумовлює пошук нових моделей права, а відтак — подальший правовий прогрес.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–22.
2. Шемшученко Ю. С. Праворозуміння. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. К. : Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П–С. С. 48–49.
3. Скоробагатов А. В. Современные концепции правопонимания. Казань, 2010. 158 с.
4. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права. СПб., 2005. 472 с.
5. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Невичерпність демократії. К. : Український письменник, 1994. 344 с.

6. Мозоль Н. І. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 36–41.
7. Палеха Р. Р. Общедоктринальные типы правопонимания в современной российской юридической науке. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2011. № 4. С. 125–131.
8. Мальцев Г. В. Понимание права. Подходы и проблемы. М. : Прометей, 1999. 343 с.
9. Честнов И. А. Универсальны ли права человека. *Правоведение*. 1999. № 1. С. 73–82.
10. Бернацкий Г. Г. Естественное право в истории правовых учений. СПб., 2001. 318 с.
11. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. *Право України*. 2010. № 4. С. 83–91.
12. Попов Д. І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 231 арк.
13. Алексеев С. С. Право: азбука–теория–философия: опыт комплексного исследования. М. : Статут, 1999. 712 с.
14. Костицький М. В., Чміль Б. Ф. Філософія права. К. : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.
15. Кузьмин А. В. Понятие естественного права (к проблеме правопонимания). *История государства и права*. 2003. № 6. С. 10–11.
16. Лейст О. Э. Три концепции права. *Советское государство и право*. 1991. № 12. С. 3–17.
17. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов, 2001. 382 с.
18. Крисюк Ю. Сучасні філософсько-правові концепції права та правопорядку. *Право України*. 2011. № 8. С. 203–211.
19. Четвертин В. А. Современные концепции естественного права. М. : Наука, 1988. 144 с.
20. Сливка С. С. Природно-правові джерела формування позитивістської концепції. *Проблеми філософії права*. Т. І. К., Чернівці : Рута, 2003. С. 173–175.
21. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. К. : Атіка, 2007. 432 с.
22. Лапаева В. В. Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала. *Законодательство и экономика*. 2006. № 4. С. 5–15.
23. Тхакушинова Б. А. Проблемы современного правопонимания. *История государства и права*. 2007. № 15. С. 32–33.
24. Берман Г. Дж. Право і революція. Формування західної традиції права. К. : IRIS, 2001. 652 с.
25. Скакун О. Ф. Теория государства и права. Х., 2000. 704 с.
26. Занина М. А. Теоретические и практические проблемы правопонимания. *Российское правосудие*. 2008. № 7. С. 94–107.
27. Поляков А. В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 845 с.
28. Кабанець О. С. Праворозуміння в умовах глобалізації: теоретичний аналіз. *Альманах права*. Праворозуміння та правореалізація: від теорії

до практики. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. Вип. 2. С. 183–187.

Надійшла до редакції 02.04.2018

Storozhuk, D. A. Ontology of Legal Progress through the Prism of the Typology of Legal Thinking

The philosophical and legal understanding of law is studied and the pluralistic nature of his interpretations is established. The influence of the typology of legal thinking on the perception of law is determined. The significance of the typology of legal thinking is due to the fact that a certain type defines the paradigm, the principles and the basis of the corresponding philosophical knowledge of law, and therefore associated with it the philosophical and legal understanding of legal progress. Consequently, the link between the typology of legal thinking and legal progress is considered. The basic types of legal thinking are analyzed. It is established which changes in each of them are progressive, which progressive ideas led to a change in the paradigm of legal thinking, as well as the relevance of these changes at a certain historical stage of society's development.

In the framework of the classical approach natural-legal, positivist and sociological types of legal thinking are considered. According to the natural law approach, the right is permeated with the ideas of goodness, truth and justice. Natural law as a phenomenon is ideal, correct in its content contrasts with imperfect, variable positive law. Progressive in law according to this type of legal thinking is to provide the legislator with an appropriate legal assessment of the norms and requirements of natural law, their consolidation in legal norms. At the heart of the concept of positivism lies the interpretation of law as a regulatory regulator, created by the state, that is, the law. Progressive for the positivist type of legal thinking is the elimination of the shortcomings of positive law by its combination with the natural right. Sociological legal thinking has changed the view on the right from a normative, formally defined system, derived from the state, to the right in the real life, first of all, in legal relations. Thus, the progressiveness of the sociological type of legal understanding in comparison with other approaches is to know the rights in its dynamics, conditioned by the needs and interests of people.

The existence of mutual objections and oppositions between adherents of different concepts of the classical approach is established. Their contradiction and plurality in the interpretation of law led to the recognition of their incompatibility with modern social and legal changes, and therefore there were grounds for the emergence of new types of legal thinking. Within the post-classical (non-classical) approach, integrative and postmodern legal thinking is highlighted. Integrative legal thinking seeks to unite in the framework of one approach developed in the classical types of legal thinking the best principles of being the right to study the phenomenon of law in all its multifaceted nature. One of the most progressive approaches to law in an integrative type is communicative. It implies awareness of human rights in accordance with its level of legal awareness and its reproduction in its own actions. That is, the right is socially integrated through the communication of people. The right under this approach is a social phenomenon that does not exist outside the social subject and social interaction of people, and this is its progressive nature.

Keywords: law, legal progress, typology of legal thinking, positive law, natural law, integrative legal thinking.